

KAIMAS: ERDVĖ IR ŽMOGUS

Anelė Vosyliūtė

Lietuvos socialinių tyrimų centras

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjami kaimo aplinkos bruožai, šios erdvės (žemės) vertybės ir ypatumai, žmonių ir vietovės tapatumo įvairovė. Straipsnyje remiamasi H. Lefebvre'o (1991), D. Massey (1994) ir kitų erdvės sociologų bei teoretikų metodologinėmis prielaidomis, liudijančiomis, jog erdvė yra svarbus elementas, nulemiantis žmonių aktyvumą, socialinę tvarką, jų mentalitetą. Parodoma, kaip istoriškai kito kai kurios kaimo vietovės, aiškinama jų įtaka žmonių gyvenimui. Būtinumas prisirišti prie žemės (ūkio prižiūrėjimo, sodybos) žmonėms gali būti susijęs su moderniam laikui būdinga trauka ir noru išbandyti daug buveinių, o ne pasirinkti vieną - pastovią. Autorė aptaria su žeme susijusias vertybes, reikšmingas kaimo išlikimui, ypač kai postmodernistinėje nuostatoje pabrėžiamas įvaizdis nomadinio žmogaus, kuris dalyvauja keliose kultūrose, ieško savo autentiškumo pasaulyje „be sienų“. Ryšį su tėviškės žeme svarbu palaikyti jaunimui, kurio būdingi vaidmenys – piligrimo, turistų, migranto, neprisirišusio prie pastovaus darbo ir nuolatinės vietos, nes kitaip negalėtų dalyvauti pasaulio įvairovėje, jo multikultūrizme, o nerizikuodami negalėtų kaupti naujos egzistencinės patirties.

Pagrindiniai žodžiai: kaimo erdvė, istoriniai pokyčiai, gyvenimosios ypatumai, dvaras kaip institucija.

Įvadas

Mokslinėje literatūroje ir žiniasklaidoje išplitę daug su kaimo reikalais susijusių diskursų, reiškiamos įvairiausios nuomonės: daug žmonių dar nėra atgavę tėvų ar senelių žemės. Pavyzdžiui, Vilniaus apskrities žemėtvarkininkai atlieka tikrai pradėtus darbus, naujų projektų beveik nesiima. Lėšų stokojančias jaunieji ūkininkai negali pasinaudoti išikūrimui skirta Europos Sąjungos parama, nes reikia turėti ne mažiau kaip 12 ha žemės. Tačiau tiek žemės jie negali įsigyti dėl išaugusios jos kainos. Paramos, skiriamos ūkininkams pagal Europos kaimo plėtros programą, administravimo taisyklės nenumato galimybės remti smulkiųjų ūkių, todėl juose auginama mažiau gyvulių ir t. t. Daugelyje kaimų mažėja gyventojų.

Tačiau gali būti, jog situacija keisis, nes anot žiniasklaidos, „Europoje kai kuriose valstybėse toks fenomenas jau yra, kai miesto žmonės – antros, trečios kartos – sugrįžta atgal į kaimą arba šalia miesto turi ūkelių ar verslėlių. Svarbiausia išlaikyti gyvybę kaime, nebijoti imtis iniciatyvos, ieškoti; turėtų būti labiau

skatinamas ūkių gaivinimas saugomose teritorijose, kur nyksta ūkininkavimas. Taip ne tik būtų suteikiama nauda kaimui, bet ir puoselėjama gamta, o tokios vietos taptų patraukliais traukos centrais lankytojams“ („Lietuvos rytas“, 2010).

Ir sovietmečiu jau buvo pastebimas žemės ūkio darbuotojų stygius, didėjančios jų bėdos skirtinguose rajonuose. Sociologai rašė: „Naivu tikėtis per trumpą laiką sureguliuoti jaunų vyrų ir moterų proporcijas, padidinti gimstamumą, gyventojų prieaugį, transformuoti socialinius ir genetinius dalykus (tai alkoholizmas, ekologiniai poveikiai) taip, kad turėtume pakankamai darbo jėgos agrarinėje srityje, kuri galėtų pagaminti reikiamą ir planuojamą produktų kiekį turimomis technikos priemonėmis, su šiandien vyraujančiu darbo organizavimu ir palyginti menku darbo našumu“. Tačiau tuo metu kaimo sociologijos objektas buvo suvokiamas gana siaurai: daugiausia buvo nagrinėjami su žemės ūkio produktų gamyba susiję klausimai, o kaimo gyventojai tapatinami bene vien su „darbo jėga“ (Šiuolaikinio kaimo žmonės, 1987).

Socialinės kaimo problemos susipynusios su erdve, jos bruožais ir ypatumais, žemės ir vietų reikšmėmis. Svarbūs žmonių tapatinimosi su vieta, priklausymo jai rodikliai yra nenoras ją apleisti, išvykti iš tos teritorijos, geras aplinkos vertinimas. Lokalijų tyrimo medžiaga tampa reikšminga sociologijos mokslo dalimi. Tradicinį intelektualizmą čia išstumia vizualūs parametrai ir dėmesys erdvei, griežtas struktūras – netvarka, stambias teorijas – mažos individų istorijos, kognityvius elementus – emocijų protrūkių fiksacija.

Straipsnio **tikslas** – atskleisti kaimo gyvenvietėse, bendruomenėse įvairiu istoriniu metu išryškėjusius gyvenimo būdo ir erdvės bruožus, žmonių tapatinimosi su vieta ypatumus. Tyrimo **objektas** – žmonių nuostatos aplinkos ir socialinių santykių ryšio atžvilgiu, požiūriai į socialinę kaitą, egzistencinės problemos. Darbe remiamasi fenomenologinės sociologijos teorijomis, erdvės sociologijos koncepcijomis, teorine ir istorine literatūra bei neformaliųjų interviu metodu gautais duomenimis. Straipsnyje išdėstyta medžiaga ir analizės rezultatai leidžia daryti išvadas apie kaimo aplinkos pokyčius, žmonių veiklą ir jų vertinimus.

Socialinės ir fizinės, geografinės kaimo erdvės

parametrai glaudžiai susiję su kaimo žmogumi, jo gyvenimo sąlygomis, tapatumais, jausena. Kiekvienu laikmečiu kaimo bendruomenė yra išsidėsčiusi ją supančioje erdvėje. Čia vyksta žemės dirbimas ir dalijimasis, žmonių konfliktai ir susitaikymas, vieno ar kito pobūdžio tapatinimas su įvairiomis vietomis. Visa tai atsispindi istorikų, ekonomistų, publicistų ir rašytojų darbuose.

Kaimo kultūrai būdingas glaudus ryšys su kasdienėmis reikmėmis, erdvine lokalijos organizacija. Šiai kultūrai būdingas visuotinumumas (elitarinė kultūra išsivystė vėliau). Tradicinę kultūrą atitiko kaimo bendruomenės socialinis ir kultūrinis uždarumas, kurį sąlygojo tai vietovei būdingi vidiniai, o ne išoriniai vystymosi veiksniai, intuityvus, paremtas tradicija bei sakralinėmis prasmėmis (o ne tikslingas ar racionalus) kaimo bendruomenės narių elgesys. Šiuolaikinė kaimo bendruomenė kinta, išgyvena pereinamąjį laikotarpį, kai daug tradicinės kultūros elementų (kaimui tampant atviram, priimančiam kitas įtakas) yra išnykę, pasidavus miesto kultūros įtakai. Sovietinių metų kultūros centralizacija kūrė ir siūlė kaimui oficialią (dažnai svetimą, fasadinę, miestietišką) kultūrą, kuri nebuvo artima kaimo žmogui ir nebūdinga regionui. Dabar stengiamasi gaivinti su nacionaliniais simboliais ir jausmais susijusias kultūros reikšmes, jas papildant modernios ir globalios kultūros artefaktais ir įvykiais. Per žmogaus integraciją tos reikšmių sistemos atlieka ir „psichologinio parėmimo“ (Skinnerio terminas) funkciją, orientuoja į tam tikrą elgseną, ją pastiprina ir kontroliuoja.

Erdvės vertinimai

Vietovės erdvinės struktūros – kraštovaizdis, pastatai, gatvės, aikštės – dažnai yra konstantos, formuojančios ne vieną žmonių kartą, tad perduodančios tas pačias savo turinio ir formų reikšmes, darančios poveikį to krašto identitetui. Kaimo erdvių funkcijų įvairovė sudaro prielaidas žmonių socialiniams ir kultūriniais santykiams, sujungia visuomenės narius į panašios elgsenos ir ketinimų erdvės atžvilgiu grupes, suskirsto juos pagal naudojamų erdvių ypatumus ir vertinimus. Erdvės objektą galima suprasti kaip atskirą estetinės vertės, atliekamų funkcijų ar galimos interpretacijos (su kokiomis mintimis, idealais, nuostatomis, įvaizdžiais, fantazijomis žmonės yra susiję) požiūriais. Kuo palankiau vertinama aplinka, vieta, tuo stipresnį prierašumo ir pasididžiavimo jausmą ji žmonėms sukelia.

Teorinės apžvalgos ir empirinių tyrimų duomenys rodo, jog kai kurie šiuolaikiniai žmonės gyvena keliose erdvėse (pavyzdžiui, penkias darbo dienas – realiose miesto ir dvi dienas – kaimo) bei daugybėje įsivaizduojamų erdvių, kurios sukonstruojamos iš jų kultūrinės patirties, įsivaizdavimų ir svajonių, t. y. iš simulia-

cinio pasaulio. Antrojo tipo erdvės (tolimi egzotiški kraštai, garsūs miestai, jūros ar kalnų vaizdai), apie kurias kartais tik svajojama, įtraukiami į žmogaus emocinį pasaulį dėl vaizdų unikalumo, spalvų ir formų grožio, įsivaizduojamo malonumo ten būti. Žmogaus ir gamtos ryšį atskleidžia poetiniai įvaizdžiai, pasižymintys mąstymo ir būties vientisumu bei sinkretizmu. Erdvės realybės elementų, kaimo ar miesto objektų suvokimas yra sąlygotas simbolių ir ženklų. Anot G. Bachelard'o, apmąstydami svajojame apie savąją gelmę, jausdami substancijų slaptąją galią, svajojame apie savąją slaptąją būtį (G. Bašliaras, 1993, p. 15).

Galėjimas tokiu būdu susikaupti ypač svarbus didelio socialinio aktyvumo ir ekstravertinės veiklos viešpatavimo laikais. Vyksta žmogaus dvasinis susilieėjimas su patraukliais vaizdais, jis pakliūva į tam tikrą jų sukeltą ekstazę. Svajodami mes tarsi giliai įsirežiamė į peizažą, bet mąstome ir apie save. Žiūrėjimas į vandenį, pvz., padeda atsiverti žmogaus tapatumui ir galiai. Kitados matyti nuostabūs vaizdai giliai įsibrėžia į mūsų sielą ir atmintį, primena ir tada sutiktus žmones, situacijas. Tai „širdies, sielos, žmogaus būties tiesioginis produktas“, nes „savo veiksmingumu poetinis vaizdas įgyja nuosavą būtį ir nuosavą dinamiškumą“ (G. Bašliaras, 1993, p. 303). Keliautojai patiria pasaulio miestų ir jų kultūrų, jų fragmentų įvairovę, o tai leidžia jiems keisti savo patirtį, įtraukti į savo kultūros sampratą naujas reikšmes. Ypač svarbią įtaką turi kelionės į modernias socialinės gerovės valstybes.

Žmonių nuomonės apie kaimą yra gana prieštaringos, jomis išsakoma ir šiltų jausmų, ir priekaištų. Kaimo trūkumai kartais jiems nėra svarbūs, nes jie vertina šią vietą kaip reikšmingą vien todėl, kad tai yra gimtinė: „čia gimusi“, „kaimas man reikšmingas, nes aš čia gimiau ir augau“, „čia pragyvenau beveik visą gyvenimą, todėl niekur nenorėčiau išvažiuoti“. Tėviškės vaizdus žmogus dažniausiai prisimena visą gyvenimą. Tai stiprina jo pasitikėjimą. Ši vieta jam yra dvasinė atrama psichologinių krizių metu.

Kaimas visada reiškė žmogaus prisirišimą prie vietos – pastovumą. Tai priešinga šiuolaikinėms tendencijoms – nepasotinamam norui išbandyti daug vietų, buveinių, o ne pasirinkti vieną - pastovią. Postmodernistinei nuostatai ypač būdingas nomado tipas, dalyvaujantis keliose kultūrose, ieškantis savo autentiškumo pasaulyje „be ribų“. Pavyzdžiui, jaunimui būdingi piligrimo, turistų, neprisirišusio prie pastovaus darbo ir nuolatinės vietos, vaidmenys. Kitaip jis negalėtų švęsti ir dalyvauti pasaulio įvairovėje, jo multikultūrizme, rizikuoti ir taip kaupti įvairiapusę patirtį.

Kiekviena erdvės vieta turi ir savo lokalinę kultūrą, ir reprezentuoja bendrąją tautos kultūrą. Erdvės objektą bei jo dermę su visa aplinka galima vertinti kaip atskirą estetinio vertingumo ar interpretacijos platumo kompleksą: su kokiomis mintimis, idealais, nuo-

statomis jis yra susijęs. Anot Z. Rykielio (Tožsamošč terytorialna, 2010 p. 137), kuriasi lokalinė sąmonė kaip sudėtinė socialinės sąmonės dalis, kurią sudaro įvairūs vaizdiniai, nuostatos, požiūriai.

Erdvė vertinama ir pagal tai, kokia yra jos simbolių trauka, kiek įvairiose jos vietose yra įsiamžinusios žmonių grupių bei tautos elgesio prasmės. Erdvės susiskaldymas į savarankiškas, atskiras vietas, jų fragmentiškumas leidžia išskirti ir pastebėti tų vietų kultūrinius ir kitokio pobūdžio skirtumus. Postmodernizmo epochoje, nykstant „didiesiems“, visai erdvei atstovaujantiems pasakojimams, erdvės vienetų savitumo žymės, jų „mažieji“ pasakojimai tampa reikšmingi todėl, kad atspindi įvairius erdvės organizacijos ir gyvenimo būdo ypatumų bruožus. Nykstant pasitikėjimui viską apibendrinančioms teorijoms, darosi svarbu analizuoti atskirų reiškinių ar erdvės dalių esybiškumą, tiksliau išvelgti suskaidytus erdvės taškus ir objektų gilumą. Sąlyčiai su vietove, potyrių miestų erdvėje vaizdiniai ir pasakojimai, atsispindintys įvairiuose tekstuose, vaizduose yra tarsi mito atkartojimai, kuriantys tos vietovės simbolinę galią. Vaizdiniai žmonių sąmonėje yra neužmirštami, nuolat atgaminami. Pvz., ištisais amžiais vykstantis miestelių, miestų ir bažnytkaimių šventų vietų lankymas yra savos erdvės - *sacrum* vietos sureikšminimas ar net garbinimas. Dalyvavimas religinėse apeigose, ėjimas į šventą centrą, šventovę yra pasaulio sukūrimo mito pakartojimas - kosmogonija (Mircea Eliade).

Vertinant įvairias vietas dabar ypač pabrėžiamos orientacijos į gerovę, jaučiamas aukštesnio gyvenimo lygio siekimas. Tačiau vyresnių respondentų sąmonėje išlieka ir tradiciniai jų apibūdinimai, pagrįsti aplinkos bruožais. Pavyzdžiui, sakoma, kad jos esančios tarp miškų, ežerų, kur žemės - neturtingos, kalvotos. Kazlų Rūdos apylinkių senesnių gyventojų atmintyje vietos kraštovaizdis dar yra siejamas su dideliais smėlio plotais. Miškas šių žmonių sąmonėje taip pat yra svarbus jų elgesį, jauseną ir patirtį apibrėžiantis elementas. Tai atspindi žmonių galvosenoje glūdintą pirmapradį ryšį su gamta, daugeliui kartų būdingą glaudų daugialypį santykį su mišku. Daugelį amžių teikęs prieglobstį, maistą, kurą, atgaivą, miško įvaizdis, nors ir pakitus jo funkcijoms modernioje visuomenėje, išlieka kaip tvarus čia gyvenančių žmonių kolektyvinės sąmonės archetipas. Jų gyvensenoje galima išvelgti daug miško subkultūros (tai būdinga šiai teritorijai jau daugelį amžių) žmonių elgsenos bruožų. Ir kitų vietovių žmonių nuomone, ši vietovė neginčijamai priskirtina prie „esančios tarp miškų“.

Aplinkos pobūdis gali būti kriterijus, kuriuo remiantis ne viena žmonių karta būdavo priskiriama vienam ar kitam gyvensenos tipui (Višakio Rūda, Jankai – girininkams, „sakuotnugariams“, greta esantys Pilviškiai – laukininkams, kurių žemės ir žmonių pragyvenimo lygmuo - daug aukštesnis. Pirmieji dau-

giausia vertėsi su mišku susijusiais darbais (medžių kirtimu, jų tiekimu „laukų“ gyventojams, trobesių statyba, uogų ir grybų rinkimu ir pardavimu), o antrieji – žemės dirbimu, javų auginimu. Aprašant Onuški (B. Kviklys, 1989, p. 474) pabrėžiamas jo kraštovaizdis, ankstesnė gynybinė funkcija. „Miestelį nuo ežero skiria klampios pievos, liūnai. Už tų liūnų, lyg kokia sala prie pat vandens tįso nedidelis kalnelis. Jame dar žymu pylimų, lyg kokių pamatų liekanos“. Senovėje ten buvo saugu slėptis nuo priešų antpuolio.

Kaimo vertybės

Kaimo kultūra nuolat kinta. Ji atlieka integracinę funkciją, sukuria prielaidas žmonių solidarumui stiprinti, tęsia gyvybingas sociokultūrinės tradicijas, kuria bendruomenių įtvirtinimo pagrindus. Grįžta dėmesys sovietmečiu nustumtiems simboliams – bažnyčioms, šventoms vietoms, kapinėms, nacionalinių kovų vietoms, elitinės kultūros vietovėms (dvarams). Nuosavybės sugražinimas kelia realias prielaidas žmonėms identifikuotis su žeme, pagilina ir jų istorinius ryšius su vietove, kraštovaizdžiu, sureikšmina subjektyvų žemės suvokimą bei supratimą, jo kultūrinį atsispindėjimą sąmonėje, sąsają su pasaulėjauta. Visa tai turi įtakos desakralizuoto egzistencinio požiūrio transformacijai į humaniškesnį, persmelktą atgaivintų ir naujai sukurtų kultūrinių reikšmių.

Kaimo kultūroje kinta kai kurių elementų – švenčių pobūdžio bei kultūrinių reikšmių turinys. Grįžta vartosenon etninei kultūrai būdingos kalendorinės, Lietuvos valstybinės bei istorinės šventės, jų simbolika. Kai kuriuose regionuose vyksta kaimų bendruomenių, tėviškėnų, giminių suvažiavimai, suėjimai, kurių komunikacijos turinį sudaro istorinės atminties atgaivinimas, bendrų tai vietai simbolių pripažinimas, apeigos, ceremonijos, per kurias įtvirtinamos ir naujos reikšmės, veikiančios dalyvių vertybines orientacijas. Tėviškėnus dažnai jungia bendras patyrimas, susijęs su tų pačių apylinkių, kaimų erdvės pažinimu, istorinėje praeityje susidariusių nuostatų visuma.

Atkūrus nepriklausomybę, kuriasi kaimo žmonių gyvensenos, pagrįstos jos erdvės, žmonių veiklos ir kultūros ypatumais bruožai. Gražinamos ir kaimų etninėje patirtyje bei istorinėje atmintyje glūdinčios kultūros reikšmės, nes bet kokio reiškinių istorija „tai ne retrospektyva, tai prognozė: ji nukreipta į ateitį“. Kaime dabar jungiasi tradicinė ir modernioji (veikiama inovacijų) kultūra. Integracinius procesus sąlygoja kultūros infrastruktūra, veiklos ypatumai ir funkcijos.

Pagrindinių visuomenės veiklos būdų bei normų sistema lemia įvairių socialinių grupių konstruktyvų elgesį. Atkuriami centralizmo laikais iškreipti socialiniai santykiai, akcentuojamas asmenybės kūrybiškumas. Šia prasme kultūra, ypač vietinė, nacionalinė, gali pateikti įvairių socialinės organizacijos modelių, atkurti gyvenimo būdo harmonijos supratimą, sukur-

ti visavertę socialinę aplinką. (H. Автононова и др., 1988). Persitvarkymas atmeta kultūrinį centralizmą, vieningo kultūrinio vystymosi koncepciją, didžiausią reikšmę teikdamas kultūrinei įvairovei, paremtai vietinėmis tradicijomis, liaudies kultūrinėms vertybėms. Svarbu suaktyvinti tuos mechanizmus ir organizacines formas, kurios padėtų bendrijoms iškopti iš sąstingio, atkurti demokratiją, žmogaus orumo jausmą, padidinti jo moralines galias. Analizuojant kaimo kultūrą, galima lyginti įvairių istorinių epochų kaimo gyvenimo būdo ypatybes, jo parametrus. Kultūra turi tapti atspara kaimo gyvenimo būdo vienmatyškumui, orientuojančiam į vartotojiškumą (L. Rabenda-Bajkowska, 1985).

Sovietmečio kaime žemės ūkio intensyvinimo tendencijos buvo svarbiausi erdvių pakitimų veiksniai: išnyko erdvių daugiareikšmiškumas, sumenkėjo jų kultūrinė ir rekreacinė svarba, pablogėjo ekologinė padėtis, aplinka tapo labiau sukultūrinta, prarado savo pirmapradiškumą. Su visuomeninio gyvenimo pokyčiais susijęs ir reikšmių pasikeitimas. Pagal T. Šibutani, tai – apibendrinančios orientacijos, tam tikri elgesio aspektai (T. Шибутани, 1969, c. 92-97).

Reikšmės būna įtvirtintos veiklos etalonuose, elgesio modeliuose, kalboje ir mąstyme, vertybiniame pasaulyje. Jos iškyla ir kaip tam tikrų ženklų, procesų vaizdiniai. Grupės ar asmenybės, keičiantis socialiniams psichologiniams visuomenės santykiams, dažnai patiria tam tikrą reikšmių kaitą, jų netvarumą. Dėl to kyla emocinė ar intelektualinė įtampa, siekiama atspėti, kas laikoma teisinga, siektina, o ko reikia vengti. Surasti savo santykį su vienos ar kitos krypties reikšmėmis būtina, kai reikia apsispręsti, integruotis į bendruomenę, darbo santykius, kultūrą, leisti į bendrą visuomenės informacinį, komunikacinį lauką, įsitraukti į vieną ar kitą socialinį pasaulį. Kaip pabrėžė A. Greimas (1979 p. 30), „kalba kaip kultūros elementas atspindi kalbinės bendruomenės reikšmes, jų turinį, tautinę „atmintį“. Tai pagrindžia tautosakos, grožinės literatūros (poezijos) panaudojimo galimybes socialinei sąmonei analizuoti. Pvz., poezija giliau nei kokie nors apklausų duomenys gali atskleisti žmogaus dvasios gelmę, stiprius išgyvenimus. Ji parodo prieštaras, slypinčias sąmonėje, asmenybės iracionalų pradą, jo simbolinę jauseną, santykį su gamtine aplinka ir transcendencija. Poetas K. Bradūnas taip rašė apie žmogaus santykį su žeme:

Giliai paleidau žemėn sunkų plūgą,
Migla į slėnio gilumą nuslūgo,
Mane kalnely saulė tuoj aplies.
Ir šildys akmenį, ir šildys juodą grumstą,
Ir mano sielą, kasdienybės drumstą,
Pakels kaip tyrą rasą nuo žolės.

Tad gamta (saulė) vienodai šiltai liečia ir žemę, ir žmogaus dvasią. Žemėje slypi protėvių pėdsakai, kurių niekas negali išnaikinti:

Aš, pravertęs dobilienos pluta,
Tūkstančius pėdų po ja randu –
Kiekvienoj vagoj senolių būta,
Neišplovė jų nei laikas, nei vanduo.

(Žemė, 1991, p. 52)

Poetas atskleidžia žmogaus santykį su erdve (žeme), mąsto apie šių dviejų galių sąsają. Filosofijos ir etikos žinovai gvildena vertybių istorinės raidos, jų turinio ir kitus aspektus. Tyrinėtojai L. Kraujutaitytė (1998, p. 60–66), B. Kuzmickas (1995), V. Žemaitis (2000, p. 26–30.) rašo apie vertybes, jų reikšmingumą, vertybines orientacijas, vertybių pokyčius. Pabrėžiama, jog vertybė – tai tikras gamtos, socialinio gyvenimo ar kultūros reiškinys (faktų) reikšmingumas, atsirandantis visuomeninės materialios ar dvasinės žmogaus veiklos pagrindu.

Kaimo aplinką nuolat vertina įvairių grupių, sluoksnių žmonės. Šios nuomonės atspindi jų interesus, poreikius, estetinius skonius. Mokslinėje ir grožinėje literatūroje, žiniasklaidoje nuolat sklando įvairūs kaimo vertinimo aspektai: tvarkos ar netvarkos, ekologinių pažeidimų, lyginimo su miesto sąlygomis ir kt.. Mūsų apklaustų respondentų nuomone, esminės kaimo vertybės susijusios su jo gamtine aplinka. 36 m. moteris iš miesto apie kaimą mano: „Mane žavi žaluma, grynas oras, kai girdi paukščių čiulbėjimą, žiogų grojimą. Atsiranda noras ką nors veikti, o ne miegoti“. 23 m. vyras: „Kaimas žavi natūralia gamta, lėtesniu gyvenimo tempu, primityviais darbais“. 23 m. moteriai svarbu, kad kaimui būdinga „natūrali ir graži gamta, erdvumas, žaluma, gražūs vaizdai“. Miestiečiams ypač reikšminga, kad kaimas teikia galimybę pabėgti nuo civilizacijos, miesto šurmulio. 37 m. vakarinio skyriaus studentė taip apibūdina kaimą: „grynas oras, ramybė, harmonija, galimybė pabūti tik su savimi, su savo mintimis, pajusti vienybę su gamta“. Dalis respondentų mano, jog kaimo aplinka yra saugesnė negu miesto. Kai kam kaimas ne tik žavus savo aplinka, ramybe, bet ir pažintine prasme – čia pat esančiu gyvūnijos pasauliu.

Respondentus kaimiečiai žavi savo gyvenimo būdu, darbštumu. „Anksti keliasi prižiūrėti savo gyvulius“, „visą dieną būna paskendę darbuose“, – sako kūno kultūros mokytoja. Pažymima, jog kaime grynas oras, daug erdvės vaikams žaisti, žmonės čia draugiški ir visi vienodi, t. y. lygūs – nėra hierarchijos. 27 m. ugniagesiui gelbėtojiui kaime ne tik grynesnis oras, labiau galima atsipalaiduoti, atitrūkti nuo kasdienybės, automobilių triukšmo, bet svarbu ir tai, jog

„ten ir žmonės daug paprastesni“. Vis svarbesnė tampa kaimo rekreacinė funkcija; 24 m. studentas mano, jog „kartais smagu išvažiuoti ir atitrūkti nuo miesto, darbų ir pailsėti, linksmai ir turiningai praleisti laiką gamtoje“.

Respondentai pastebi ir nemalonių kaimo bruožų. 36 m. projektų vadovei kaimas nepatrauklus todėl, kad „kuo toliau, tuo labiau baigia nuskursti, daug girtaujančių, nėra komunikacijų“, 23 m. reklamos vadybininko nuomone, kaimas nepatrauklus „nehigieniškumu (lauko tualetas, šaltas šulinio vanduo)“, Kita tokio pat mažiaus respondentė pabrėžia, kad „čia reikia daug dirbti – arti žemę, ravėti“. Kai kurie apklaustieji teigia, jog dauguma kaimo žmonių - asocialūs, neprižiūri savo vaikų. „Iš čia (jei neturi savo transporto) sunku susisiekti su kitomis vietovėmis“. 29 m. kūno kultūros mokytojai atrodo, jog „ten vyksta visai kitoks gyvenimas, kitokie žmonės; jeigu gyventų kaime, gal būtų per mažai pramogų, mažai būtų perspektyvų mokslams, tobulėti savo profesijoje“. 22 m. pedagogui atrodo, jog „kaime mažai padorių pasibuvimo vietų, per mažas privatumo (aplinkiniai visados sužinos apie tavo poelgius ir veiksmus), nėra darbo perspektyvos“. 38 m. krašto apsaugos darbuotojo nuomone, kaime „baigia išsigimti mūsų tradicijos, į kaimo žmones žiūrima kaip į žemesnės klasės atstovus, čia daug girtaujančių, nusivylusių gyvenimu žmonių, nevertinamas rankų darbas (kai pats užsiaugini, pats pasigamini)“. Studentas mano, jog „į kaimus nėra investuojama, čia nėra atnaujinami namai, gatvės, daug betvarkės, čia pilna prasigėrusių, degradavusių asmenų“.

Tad respondentų vertinimai – labai prieštaringi. Jie žavisi gamtine kaimo aplinka, natūralia erdve, lėtesniu gyvenimo tempu, tačiau, jų nuomone, čia trūksta geresnio susisiekimo, investicijų, pramogų.

Dvaras kaip institucija

Vietovių raida susijusi su biurokratiiniu organizavimosi būdu. Biurokratinėje etikoje svarbesnė vieta tenka grupei ar organizacijai, sprendimų priėmimui aukštutiniuose hierarchijos sluoksniuose ir autoriteto reikšmei. Pavyzdžiui, karališkasis Onuškie dvaras buvo įkurtas jau XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje buvusio karališko *Skundonių* kaimo vietoje. Vietovė svarbi ir gynybine funkcija: čia esantis *Samnikų* kaimas minimas kryžiuočių kronikose; 1382 m. įsiveržę į Lietuvą, kryžiuočiai buvo sustoję nakvoti prie Samnikų pelkių. Ten juos puolęs Vytautas ir sumušęs.

Dvaras kaip institucija turi seną istoriją; dvare telkėsi valdžia ir kultūrinis gyvenimas. Įvairiose senose imperijose (Egipto, Persijos, Romos) valdžia priklausė dvaro savininkui, ypač valdovui, didikui arba bažnyčios pareigūnui. Dvarai buvo itin išplėtoti kaip ūkinio, kultūrinio ir politinio gyvenimo centrai. Už karo

ir kitokią tarnybą valdovas dvarų žemes dalijo didikams ir Bažnyčiai. Dvaras tapo tipiška ir svarbiausia žemėvaldos ir ūkio institucija plačioje kaimų teritorijoje, čia valstiečiai pagamintais produktais beveik visiškai aprūpindavo ir feodalus, ir patys apsirūpindavo. Čia formavosi ir lokalinė kultūra, kūrėsi savarankiški žmonių socialinio, administracinio, politinio, teisinio, kultūrinio gyvenimo centrai.

Kaip pažymi istorikai, Lietuvoje dvaro žemę sudarė savininko žemė ir priklausomų valstiečių naudojama skirtinė žemė. Dvarininko žemę dirbo lažininkai. Dvaras iš kiemo ėmė formuotis XIV a. pabaigoje ir XV a. pirmoje pusėje, įvedus krikščionybę bei didžiam kunigaikščiui pradėjus atidavinėti valstiečius bajorams ir stiprinti juos kaip karo jėgą. (http://lt.wikipedia.org/wiki/Dvaras#Dvaras_Lietuvoje).

Dvaras kaip institucija visiškai susiformavo XV a. antroje pusėje, kai turtingesnių bajorų sodybos atsiskyrė nuo baudžiauninkų sodybų. Didžiojo kunigaikščio žemių kiemų vietininkai tapo dvarų valdytojais. 1557 m. pagal Valakų reformos nuostatus nurodyta dvarus steigti visuose valsčiuose. Pavyzdžiui, Onuškie dvarui priklausė „100 bačkų žiemkenčių sėjos“, neskaitant miško, pievų ir ganyklų, kurių galėjo būti daug daugiau. Dvaro laukus apdirbdavo Valkininkų ir Lieponių valsčių baudžiauninkai iš kelių kaimų. Socialinę vietovės struktūrą papildė ir keli bajorų ūkiai. Veikė ir malūnas. Iš šių apylinkių žmonės ateidavo į 1534 m. miestelyje pastatytą bažnyčią. Ši institucija turėjo ir turto, kurį tvarkė kunigas su altarista. Be pajamų iš žemės, kunigas dar gaudavo trijų laisvų smuklių (alinių) pajamas. 1781 m. Onuškie parapijai priklausė 1219 parapijiečių. Tais laikais veikė ir mokykla.

1923 m. Onuškyje buvo 80 sodybų ir 609 gyventojai. Apie 1940 m. gyventojų skaičius buvo padidėjęs iki 1000 (dabar siekia 2 700). Čia įsikūrusios Onuškie bendruomenė ir bendruomenė „Dusmena“, buriasi Vaickūniškių kaimo bendruomenė. Seniūnijoje yra Onuškie ir Dusmenų bažnyčios, Onuškie vidurinė mokykla, Vaickūniškių pagrindinė, Dusmenų ir Tolkiškių pradinės mokyklos, 3 bibliotekos, Onuškie palikimo gydymo ir slaugos ligoninė, įsteigta 1946 m., ir Onuškie pirminės sveikatos priežiūros centras bei vaistinė, veikianti nuo 1917 m., 10 parduotuvių, girininkija, 3 medžio apdirbimo cechai, individuali maisto produktų ir pusfabrikačių įmonė, kultūros centras. Nuolat vyksta kultūros renginiai: sporto šventės, pasaulinės Žemės dienos minėjimas kovo 20 d., Joninių ir Oninių šventės, liepos 6 d. - Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo minėjimas, Šv. Roko atleidai - rugpjūčio 16 d., Naujųjų Metų sutikimas miestelio aikštėje prie Kalėdų eglutės ir t. t.

Kaimo erdvėje dvaras visada buvo siejamas su prabanga (nepasiekiamą valstiečiams), būsto ir išorės grožiu, sukauptais turtais, didelės vertės meno kūri-

niais, aristokratiškos kilmės ir kilnaus, deja, kartais ir žiauraus elgesio išsilavinusiais kosmopolitiškais žmonėmis bei romantika. XIX a. bajorės G. Giunterytės-Puzinienės (2005, p. 352) memuaruose aprašomi dvaro vaizdiniai (pastatų formos, gražiai, prabangiais meno kūriniais papuoštos ir originaliai įrengtos menės): „Ten pasaulis išsiskleidė prieš mane <...> kiekvienas pastatas: itališko stiliaus rūmai su laiptais iš lauko, su kupolu, apkaltu skarda ir todėl spindinčiu saulės spinduliuose <...> rinkdavome nuo žemės atlūžusius ir nuslydusius nuo stogo skardos gabalėlius. Nuostabus olandiškas akmeninis malūnas ir mūrinė bažnyčia, žiūrinti tiesiai į rūmų langus. Iki šiol man kvepia razetu, leukonijų, gvazdikų ir rožių puokštės, kasdien atnaujinamos ant mano mamos tualetinio staliuko. Akyse man stovi didžiulės menės ir jose kabantys dailininkų nutapyti paveikslai, salė su egiptietiškomis freskomis ir mažas kabinetas.“ Ten gyvenantys žmonės buvo visuomenės elitas, aukštos kilmės: „Senelis, išdininko Tyzenhauzo sūnėnas, buvo (tą girdėjau vėliau) tikras ponas ir nepaprastai galantiškas su moterimis. Mėgo pasirodyti, ir, žiemodamas mieste, su dukromis rengdavo prašmatnius balius ir šventes, laikė puikius arklius, dosniai mokėdavo už ložes ir krėslus labdaros renginiuose, buvo išdidus, mandagus, bet su vaikais elgdavosi šaltai.“

Deja, įvairūs politiniai socialiniai įvykiai ir sukrėtimai (XIX a. sukilimai, XX a. Pasauliniai karai ir okupacijų laikotarpiai) lėmė, kad visoje šalyje dvarai buvo nuniokioti, jų aplinka sudarkyta, šeimnininkai ištremti. Pavyzdžiui, Ukmergės rajono kaimo vietovėse iš 24 dvarų tik keli dar išlaikę šokių tokių pavidalą. Pastatų architektūra, suplanuotais, augmenijos įvairove stebiniais parkais, kultūriniu gyvenimu jie paliko ryškių pėdsakų krašto istorijoje. Jau dabar, nepriklausomybės laikais, atstatinėjamas Taujėnų dvaras (čia 1802 m. pastatyti klasicistinio stiliaus rūmai). Dvare jau vyko nemažai švenčių, čia lankosi įvairių sluoksnių žmonės. Pradėti restauruoti XVI a. pradžioje pastatyti Siesikų dvaro rūmai. Darbai vyksta ir renesansinio stiliaus rūmuose – pilyje. Atnaujintas spirito varyklos pastatas, sutvarkyta ežero pakrantė ir dalis teritorijos.

Pradėtas atstatyti ir apleistas Krikštėnų dvaras. Iš paveldėtojų rūmus išigijęs vilnietis verslininkas viliasi jau greit dvare priimti svečius. „Čia įrengiami nedideli butukai su virtuvėle bei vonia, sanitariniu mazgu. Antrame rūmų aukšte bus trys autentiškos erdvios patalpos, jose numatyta įrengti salę, biblioteką, skaityklą. Pirmame aukšte suprojektuoti kabinetai. Rūsyje bus įrengtos įvairios poilsiui skirtos, taip pat pagalbinės patalpos. Visame pastate įrengtas geoterminis šildymas“ (L. Ežerskytė, 2009).

Tad buvę apleisti dvarai, dažnai virtę „šabakštynuose ir šiukšlynuose paskendusiais vaiduokliais“, yra

rekonstruojami, vėl lyg prašviesėja ir tampa išvaizdžiomis, patraukliomis vietomis. Dvarai atstatomi už šeimnininkų ir įvairių fondų pinigais. Rekonstruoti pastatai tenkins jų šeimnininkų bei bendruomenių kultūrinius ir rekreacinius poreikius, žadins istorinę atmintį.

Gamtos grėsmės

Informacijos gūsiai dažnai atskleidžia įvairias pasaulio vietas niokojančias jėgas (žemės drebėjimai, potvyniai, terorizmo aktai, „paukščių gripo“ atvejai ir pan), kurių galia žmogus nesugeba priešintis ir jaučiasi bejėgis. Taip pasitikėjimas pasauliu žlunga, ištisos žmonių grupės tampa bejėgėmis. Iškyla būtinumas galimus ateities įvykius ir būsimą veiklą apsvarstyti pagal jų pavojingumą bei grėsmės jėgą, t. y. mąstyti rizikos („rizikos visuomenė“ – U. Becko terminas) sąvokomis. Anot A. Giddenso, „tik apsauginis pamatinio pasitikėjimo kokonas blokuoja daugumą individo gyvenimą užgriūvančių įvykių, kurie priešingu atveju būtų potencialiai žlugdantys“ (2000, p. 161).

Net specialistams įvertinant grėsmes visada lieka nepasveriamų dalykų. Modernybės ir globalizacijos sąlygomis, kai vyksta greiti socialiniai ir technologiniai pokyčiai, grėsmių pobūdis nuolat kinta. Vis daugėja formalių ir neformalių socialinių organizacijų, turinčių savus tikslus (kurie tarpusavyje nėra derinami ir galbūt yra priešiški, gali sukelti konfliktus, grėsmes), tad daugeliu atvejų „socialinis gyvenimas tampa beasmenis, tolsta nuo paprasto individo, o jis menkai kontroliuoja arba išvis nekontroliuoja šio gyvenimo“ (2000 p. 124). Grėsmės, kurias sukelia stichinės nelaimės, aviakatastrofos, terorizmo aktai, taip pat visuomenės kokybę bloginantys alkoholizmo, narkomanijos, skurdo ir kiti reiškiniai, atveju galimi ne tik materialiniai nuostoliai, bet ir emocinio skausmo pliūpsniai, savęs ir artimųjų praradimas. Įvairių šalių bendruomenių kolektyvinėje atmintyje prie senųjų nuolat įrašomos naujos datos, žyminčios grėsmingus įvykius.

Atsiranda nauja - destrukcijos estetika: TV, laikraščių puslapiuose šmėkščioja nuo bėgių nuvirtę traukinių vagonai, potvynių vandens apsemti keliai ir namai, teroristų bombų sumaitoti kūnai, lėktuvų nuolaužos ir pan. Šie vaizdai liudija apie agresiją arba neišvengiamą gamtos stichiją. Fotografijose matome ir įvairių šalių skurdžių, narkomanų, alkoholikų nusivylusius veidus, benamių lindynes. Šie vaizdai rodo, kad galingos nenuspėjamos, destruktyvios jėgos gali išsiskverbti į aplinką, sumažinti vietovės galią, pakeisti vietinius prioritetus. Žmogus, veikiamas nepalankių gyvenimo sąlygų ir neturėdamas valios, gali pakliūti į jį žlugdantį ydų pasaulį. Tai rodo, kad šiuolaikinėje kultūroje grėsmės neišnyko, tik ankstesniems laikams būdingas keičia naujos: naujų ligų, eismo nelaimių, galimo karo, potvynių, terorizmo, nusikalstamumo,

skurdo ir pan. Kyla įvairios reakcijos, iš kurių labiausiai išsiskiria baimė. Anot F. Riemanno, „baimė yra mūsų egzistencijos dalis, kurioje atsispindi mūsų priklausomybės ir žinojimas, kad esame mirtingi. Mes tegalime bandyti atskleisti priešingas jai jėgas: drąsą, pasitikėjimą, pažinimą, galią, viltį, nuolankumą, tikėjimą ir meilę. Visa tai mums gali padėti sutikti su baimės buvimu, įsigilinti į ją, vis iš naujo ją įveikti“ (F. Riemann, 2004, p. 22).

Nesaugumą ir baimę gali sukelti įvairios vietos, kuriose atsidūrus, gyventojų nuomone, gali kilti pavojus gyvybei. Pvz., mūsų tyrimo duomenimis, Ignalinos atominės elektrinės (dabar rekonstruojamos) vaizdinys visuomenės sąmonėje yra susijęs su galima grėsme, rizika (P. Slovic, 1987). Tai dinamiško turinio simbolis, reiškiantis sudėtingą, žmogaus proto sugalvotų technologijų statinį, monstrą tarp žemės ir dangaus. Tai ne autentiškos, pirmapradės, nuoseklios žemdirbiškos kultūros, bet nomadinės kultūros darinys. AE yra intelektinių pastangų, globalinių technologinių procesų diegimo padarinys, pakeitęs organišką natūralios erdvės raidą: jis nėra išaugęs iš aplinkos, todėl niekada negebėsiantis jaugti į gamtinę terpę. Tai užsisklendusių savyje technologinių jėgų intervencija į nuo seno bendruomenei priklausiusią gamtinę ir socialinę teritoriją. Aplinkinės visuomenės nariams AE yra savotiška *terra incognita*, kelianti savotišką labirinto įvaizdį, o tai sutampa su racionalumo, paieškų, kaip išeiti iš susidariusios keblios padėties, pavojaus reikšmėmis. Tai atgrasi, savo sudėtingos egzistencijos negalinti paaiškinti išorinė jėga, nesugebanti atskleisti kasdienybei ir aplinkai, sukaupti milžinišką paslaptinę galią.

Toks technologijos produktas kaip AE yra naujos industrinės eros, pramoninės kultūros rezultatas, kurio egzistavimas tarsi nuvertina greta esančią erdvę. Tai žemę padaro antrarūšę. Anksčiau garbintos, savaimė vertingos Didžiosios Motinos Žemės įvaizdis tampa neaiškaus poveikio žmogui sinonimu. Žmogaus dvasia darosi nerami, susipriešina su pasauliu, jei jis susiduria su žinia apie Žemės pavojingumą, jos pasikeitimą, buvusios švaros praradimą. Supančių AE rajonų žmonių mintyse visada buvo galima pajusti daug netikrumo dėl šio statinio įtakos įvairioms jų gyvenimo pusėms, pavojaus išvalgų. Nors miesto projektavimas ir pastatymas yra grįstas racionaliais apskaičiavimais, pažangių technologijų įdiegimu, AE ir miesto likimas priklauso ne tik nuo intelektinių pastangų, bet ir nuo daugelio kitų nenusipėjamų momentų – piktu žmonių valios, neatsargumo, pagaliau lemties.

Kaimo erdvę kartkarčiais puola galingos gamtos jėgos: sausra ar vandens liūtys, viesulas. Gamtos grėsmės visais amžiais lydėjo kaimo erdvę. Tai sukeldavo daug negandų kaimų bendruomenėms. Štai Suvalkijos kaime dideli karščiai 1866 m. vasarą išdegino

visus pasėlius. „Nieko neužaugo, todėl 1867–1868 metais nebuvo nei ką valgyti, nei sėti. Būriai vaikų ir vyresniųjų eidavo iš kaimo į kaimą išmaldos prašydami. Daug tada žmonių nuo nusilpimo, įvairių ligų išmirė.“ (Nuo Šeimenos krantų, 2002).

Lietuvos istorinėje praecityje žmonės patyrė daug karų, negandų, priešų užpuolimų, kai buvo naikinamos kaimų gyvenvietės, žudomi gyventojai. Garsus miškininkas ir visuomenės veikėjas V. Žemaitis rašo apie kaimo žmonių vargus, skriaudas ir išgyvenimus po Pirmojo pasaulinio karo: „Pirmieji išpūdziai namie buvo labai skaudūs ir liūdni, tiesiog pritrekiavę. Vokiečių karo mašina iš Lietuvos ūkio ir gyventojų baigė iščiulpti paskutinius syvus. Tik įprastas lietuvių darbštumas, jų sumanumas dar juos gelbėjo nuo tikro bado. Anksčiau tokio gražaus ir, palyginti, turtingo mano tėvelio ūkio buvo beveik negalima atpažinti, viskas atrodė labai vargingai. Karo pradžioje vokiečių artilerijos ugnis buvo sudeginusi visus pagrindinius trobesius: gyvenamąjį namą, klėtį, tvartus. Buvo likę tik didysis ir mažasis kluonas, kurie dabar stovėjo apytuščiai, smulkiųjų gyvulių tvartelis ir bulvinė. Prie bulvinės buvo pristatytas trisienis gyvenamasis pastatėlis su plyta ir krosnimi. Iš gyvulių buvo likę tik darbiniai jaučiai, vienas darbai dar tinkamas arklys ir sena šluba kumelė, trys karvės su pora prieauglių, keletas avių, dešimt žąsų bei vištų ir viena kiaulė su paršeliais. Visus kitus gyvulius vokiečiai buvo rekvizavę karo reikalams“ (Nuo Šeimenos krantų, 2002 p. 150).

Daug nuostolių ir baimės Lietuvos kaimuose visais laikais žmonėms sukelia gaisrai, viesulas. Taučionių kaime (Onuškių seniūnijoje) prieš 10 m. praūžęs viesulas nuniokojo 15 sodybų. Žmonės nenukentėjo, tačiau patirto siaubo negali pamiršti: uraganas plėšė jų namų bei ūkinių pastatų stogus, rovė su šaknimis sodo medžius, blaškė avilius, daužė langų stiklus ir net vartė kambariuose stovinčius baldus. Sodiečiai, sulaukę skubios rajono valdžios paramos, nauju šiferiu uždengė bemaž visų trobų stogus, taisė tvartus, tvarkėsi aplinką. („Galvė“, 2000 m. rugsėjo 8 d.).

Išvados

Remiantis erdvės sociologų bei teoretikų metodologinėmis prielaidomis, straipsnyje stengiamasi parodyti, jog erdvė yra svarbus elementas, nulemiantis žmonių aktyvumo būdą, socialinę tvarką/netvarką, jų mentalitetą.

Tyrimo medžiaga atskleidžia kaimų kaip fizinės erdvės įvairovę, skirtingo turinio ir prasmų vietų visumą. Vietinių ir atvykusių žmonių sąmonėje, jų istorinėje atmintyje įstringa ir susiklosto gausybė įvairių erdvės vaizdinių, kurie tampa nacionalinio tapatumo dalimi.

Apylinkių kraštovaizdis yra nuolat perkuriamas gamtos ir kultūros, netgi grėsmių ir griūčių, sudėtingų

socialinio gyvenimo veiksmų. Erdvės objektą galima suprasti estetiškos vertės, atliekamų funkcijų ar galimos interpretacijos (su kokiomis mintimis, idealais, nuostatomis, įvaizdžiais yra susijęs) požiūriais.

Vertinant įvairias vietas dabar ypač pabrėžiamos orientacijos į gerovę. Jaučiamas aukštesnio gyvenimo lygio siekimas. Tačiau vyresnių respondentų sąmonėje išlieka ir tradiciniai jų apibūdinimai, pagrįsti aplinkos bruožais, pavyzdžiui, esančios tarp miškų ir ežerų neturtingos žemės, kalvotos vietovės.

Miestiečius kaimiečiai žavi savo gyvensena, darbštumu. Jie pabrėžia, jog kaime - grynas oras, daug erdvės, žmonės draugiški ir visi vienodi, t. y. lygūs, nėra hierarchijos. Nepatrauklus kaimus todėl, kad čia mažai investicijų, neatnaujinami namai ir gatvės, daug betvarkės, pilna prasigėrusių, degradavusių asmenų.

Autorė nagrinėja dvaro kaip svarbios krašto ekonominės politinės institucijos atsiradimą ir raidą, jų nuniokojimą istorijos eigoje. Rekonstruojami pastatai tenkins jų šeiminių bei bendruomenių kultūrinius ir rekreacinius poreikius, taps istorinės atminties žadintojais.

Straipsnyje tyrinėjama nesaugumą ir baimę sukeliančios kaimo erdvės vietos bei įvykiai, su kuriais susidūrus, gyventojų nuomone, kyla pavojus jų materialinei būklei, gyvybei (buvimas prie AE, gaisrai, sausros, liūtys, viesulai ir kt.).

Literatūra

1. Bašliaras G. (1993). *Svajonių džiaugsmas*. Vilnius: Vaga
2. *Lietuvos rytas*, 2010-07-27
3. *Galvė*, 2000 m. rugsėjo 8 d.
4. Giunterytė Puzinienė G. (2005). *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*. Vilnius: regionų kultūrinių iniciatyvų centras
5. Ežerskytė L. Krikštėnų dvaras keliasi naujam gyvenimui. *Alna*. 2009-04-25
6. Giddens A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai
7. Greimas A. (1979). *Apie dievus ir žmones*. Chicago
8. Kraujutaitytė L. (1998). Vertybės sampratos apžvalga. *Filosofija. Sociologija*. Vilnius, LMA leidykla, 3 nr.
9. Kuzmickas B. (1995). Dorovinės vertybės ir asmenybė. *Etikos etidai* (6 knyga). Vilnius: Mintis.
10. Kviklys B. (1989). *Mūsų Lietuva*, t. V. Vilnius: Mintis
11. Lefebvre H. (1991). *The production of space*. Blecwell
12. Massey D. (1994). *Space, place and gender*, 1994
13. *Nuo Šeimėnos krantų. Vincas Žemaitis*. (2002). Sud. B. Šaknys. Vilnius: Valstiečių laikraštis, 2002
14. Slovic P. (1987). Perception of risk. *Science*, N 236
15. Rabenda-Bajkowska L. 1985). Jednowymiarowosc i wielowymiarowosc sposobu zycia. *Kultura i spoleczenstwo N2*
16. Sheehan M. (2005). *International security*. London: Lynn Rienner Publishers
17. *Šiuolaikinio kaimo žmonės* (1987). Straipsnių rinkinys / sudaryt. J. Eidukas. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas
18. *Tozsamošć terytorialna w rożnych skalach przestrzennych*. (2010). Pod red. Z. Rykla. Rzeszow: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego
19. Žemaitis V. (2000). Vertybinių orientacijų destrukcijos. *Filosofija. Sociologija*. Vilnius, LMA leidykla 2000. 3 nr.
20. *Žemė. Poezijos antologija* (1991). Vilnius: Vyturys
21. Dvaras: http://lt.wikipedia.org/wiki/Dvaras#Dvaras_Lietuvoje . [Žiūrėta: 2010 06 15]
22. Автононова Н. и др. (1988) Культура, история, память. *Вопросы философии*, №.3
23. Шибутани Т. (1969) *Социальная психология*. Москва

A. Vosyliūtė

The Village: Space and People

Summary

Post-communist Lithuania is connected with the process of democratization, national freedom, economic, social and cultural reforms and new reality. The system of public opinion is characterized by pluralism of political views, difference in attitudes to state and private property (emerged new institutions of the market economy), new concepts of everyday lifestyles. New social movements (those of landowners, women, businessmen, peasants) give a potential for new needs and interests.

Growing pluralism in modern Lithuania is connected with the process of democratization, national freedom, economic, social and cultural reforms and new reality. The earlier social structures, old patterns of behavior have been destroyed; the new modes of life are being discussed in the society.

After the fall of collectivist ideology in post-socialist Lithuania, all forms of modern individualization, responsibility and new solidarity found their way in

society. The establishment of many private firms in economic field, great activity of political parties and non-governmental organizations revealed the initiative of individuals who were seeking to be new actors of social life and in the space.

After the restoration of Independence we have many discussions focused on the production and dissemination to different places of various goods and services in society. The advertising of various (material and spiritual) goods of local places can invite the potential consumer or visitor to be a member of this imaginable community, to form his or her identity according to its features. These events express differences and similarity of various places of country and form their particular images in the social and cultural consciousness. So Lithuania is constructed of invented, historic and cultural versions of identity. Despite of difficulties in economic life, the population has preserved a relatively high purchasing power, in villages, too. Changing space is related with the construction of new lifestyle (for P. Bourdieu the lifestyle is an expression of class position which is identifiable as a composition of types of capital – economic, cultural, social and symbolic). According to him the styles of living are the means not just of deploying economic resources but also especially of exhibiting ‘cultural capital’; social distinction is marked by tastes which are formed as part of class habitus.

The reformation of social and cultural structures in Lithuania includes the change of activity models, the meanings of places, growing plurality in the everyday life of village and cities space. The paper examines some discourses of the village theme, the features of village space, their relation with social processes. With reference to the concepts of space (H. Lefebvre, D. Massey) and community the article deals with different features of space as the primary element: it determines what activity may occur. Space lays down the law because it implies a certain order – and hence also a certain disorder. The village landscape (and such sites as land, governmental, historical, business and market, sacred and profane places) is a scene of people’s expression, experience and discourses. The inhabitants as the users of space are the participants of flow of social and cultural signs and images.

Places of residence, roads, streets make part of the daily routine for people walking and driving, they are as places of sociability. Different old buildings – churches, residences, hospitals and factories – have their functions and meanings, their history. People need them not only for practical purposes, but for the symbolic aspect as well. The places and their objects convey to society plentiful experience, emotions and give the possibility to act. As it is stressed in the paper, at present the close relationship between the village

(native culture) and its inhabitants is very significant. In the author’s opinion, it can reduce the migration from the country. Now we can see new division of land, new methods of farming and sometimes new infrastructure in the country. However the ageing of people and many old destroyed buildings are observable too.

In the paper the village values from the side of urban people are investigated; the material shows that inhabitants of cities value the village for its nature, fresh air, vast space, friendly people. Unattractive features are old infrastructure, some degradation of villagers. People are connected with places physically or in their memory and imagination. Places are constructed of a particular constellation of relations articulated together at a particular locus, particular interactions and mutual articulations of social relations, social processes, experiences and understandings.

In the investigation of space sociologists reveal different meanings of places: f. e. the risk of Ignalina Nuclear power station. In the culture of Visaginas inhabitants we feel the influence of Russian, Lithuanian and global culture. In the years of transition to democracy the question of national issue in Visaginas became a significant theme, as a desire to express identity and conscience. The process of democratization enables the voices of all national groups and gives them a possibility to have a right to maintain their heritage culture. The non-Lithuanian population has troubles with the understanding of the state language.

The examination of the environmental features and the attitudes of the residents is the way to explore the underlying social and cultural values that these perceptions reflect. The NPS as a landscape feature is very expressive; it has many contradictory meanings. On the one hand, it represents the scientific progress, technological achievements, on the other hand, its functioning poses threat for the surrounding village population and environment. In the young generation’s opinion of their native town the belief in its excellent future is reflected, as well as the danger, catastrophic feelings about possible accidents. The Nuclear power station is the social symbol – it represents the technological and ideological power of the former Soviet Union. This symbol embodies the economical and military domination at that period, reveals the changing meanings of earth in the consciousness of people in relation with the threat of the NPS in Lithuanian territory.

Estates as the socioeconomic institutions were established since the Middle Ages and later all over Europe (and Lithuania too). Now the manors are becoming firmly established in the public mind as an inalienable part of the national cultural inheritance. The manor – as a phenomenon of historical, material,

social and cultural inheritance – would also find a niche in the historical memory and in today's world.

The economic function was more significant to the manor's existence in the past; country estate as a form of land-ownership was always the main source of the gentlemen's class (as authority) wealth and power. Research into the estate is attracting sociologists not only as an object of economic, material and cultural history, but also as an interesting network of social relationship (as the relation between the elite (estate owners) and the peasants). In villages they distinguished the nobility from peasants. The author researches into the development of the Onuškis manor, its socio-

cultural heritage, features of natural environs. Nowadays the relevant problem of restoration of estates is erected in the country.

At the modern period information whiffs often reveal many forces (earthquakes, floods, the acts of terrorism, social maladies) that are devastating different places of the world. People sometime are incapable to counter such great powers; they cannot control their situation. Such disasters as squalls, droughts, and fear of the atomic energy plant (relevant in the country) are described.

Keywords: village space, historical change, peculiarity of lifestyle, estate as institution.